

הערכות מחודשות מקץ מאה שנות ציונות תגובה למאמרו של פרופ' יעקב רבקין

זהר מאור

פירסום מאמרו של פרופ' יעקב רבקין, מכאיב לקריאה ככל שיהא, על בימת 'אקדמות' הוא מאורע חשוב. כשם שהראי"ה קוק זצ"ל הבחין שלא ניתן לדבר בדורו על תשובה או על התעוררות רוחנית ללא הבנת תהליך שיבת ישראל לארצו, כך, לעניות דעתי, לא ניתן לדבר היום על תחיה רוחנית, ללא בקורת של תהליך השיבה - קרי בקורת הציונות.

אמנם, מתוך עיון בבקורתו של פרופ' רבקין ניתן ללמוד גם על מגבלותיה של המחשבה הפוסט-ציונית (או שמא נאמר, האנטי-ציונית, שהרי רוב מרכיבי בקורתו נאמרו עוד בתקופה שהציונות היתה עדיין בחיתוליה). במאמר תגובה זה אנסה לעמוד על מגבלות אלו, מתוך נסיון להעמיק בהבנת עמדות היסוד של הציונות והאפשרות לבקרה, ותוך התיחסות למאמרים של מבקרים נוספים.

א. על בקורת ואנטישמיות

האשמת הציונות באנטישמיות גלויה או מובלעת התלווה להופעת הציונות.¹ רבקין אינו מהסס כבר בפתיחת מאמרו לומר בגלוי: הציונות הודתה בהאשמות האנטישמיות והבטיחה "לחנך מחדש את היהודים בהתאם להוראות האנטישמיות המפורטות" (ובאופן דומה בהמשך).

המבנה הלוגי של טיעונו של רבקין הוא כדלהלן: האנטישמיות טוענת א'; הציונות טוענת א'; מסקנה: ציונות = אנטישמיות.

אין צורך להכביר במילים על היות טיעון זה מופרך מיסודו. ניתן לבקר קבוצה חברתית מתוך רצון לפגוע בה, או מתוך רצון כן להטיב את מצבה. גם אם טיעוני הבקורת יהיו זהים, אין הדבר משווה את המוטיבציות או הערך המוסרי של שני המחנות המבקרים. פרופ' רבקין טוען את אשר טענה היהדות המסורתית הא-ציונית: אותנו אסור לבקר. עד היום כל נסיון לבקר את הציבור החרדי נענה בקריאות - אנטישמיות!

הנביאים קראו "איכה היתה לזונה קריה נאמנה" וכדומה, ואין אנו מוקיעים אותם כשונאי עמם. אכן, הפוסטמודרניים (להלן: פ"מ), מתוך בקורת (מוצדקת למדי) של המודרניות, נותנים לעתים חסינות לחברה המסורתית: הדוגמא הידועה ביותר הוא התמיכה שהעניק פוקו (M. Foucault), הכהן הגדול של הפ"מ, למשטר האייתולות באיראן, בתחילת שנות ה-80.

כעת, ברצוני להגן על עצם הטעוץ שהעלה. הציונות והאנטישמיות, צמחו באותם מקומות ובאותה תקופה: מרכז אירופה של סוף המאה ה-19. רעיונות והלכי רוח דומים, ולעיתים אף זהים, סייעו לילד את שתי התנועות. דוגמא מעניינת (שרבקין עצמו מתייחס אליה בעמ' 73) היא תאורית ההתנוונות (Degeneration), שפירסם הקרימנולוג היהודי-איטלקי לומברוזו: החיים בכרכים הצפופים וניהול חיים לא טבעיים ולא מוסריים מולידים דור ממשיך נחות בכוחותיו הפיזיים והרוחניים. מקס נורדאו פרסם ספר רב מכר בשם "התנוונות", בו טען שהיצירה הלא-רציונאלית (כמו זו של ווגנר וניטשה) היא פריז של ניוון. רעיונות אלו התגלגלו מחד, לתורת הגזע הנאצית, ומאידך, להבדיל, לשאיפה לתקן את היהודים ולחברם מחדש לארץ ולטבע, בכך שנעלה אותם לארץ, אצל נורדאו, הרצל, רופין וחבריהם.² כך גם לגבי תורת הגזע, שבוכר הציוני היה אחד מראשי דובריה עד מלחמת העולם הראשונה, וכן לגבי הלכי רוח נוספים: הפחד מפני ההמון, השאיפה ללידה מחדש, הזיקה בין הפוליטיקה והאמנות, ועוד.³ עיון מדוקדק בהשתלשלות הרעיונות מוביל לדעתי למסקנה, שהציונות לא בנתה עצמה מתוך הפנמת טיעוני האנטישמיים, אלא שתי התנועות בנו את עמדותיהם במקביל ומתוך יניקה מהלכי רוח זהים.

כמדומני, שתהיה זו החמצה לראות במהלך מרתק זה כתב אישום נגד הציונות; אני סבור שיש לנסות ולהבין את משמעות לידתן יחד של שאיפת תחיית העם היהודי, ושל השאיפה להשמדתו. יש צורך להעמיק בהבנת משמעות זו, ודומה כי ההסתכלות הדתית עשויה להוות את ההקשר הנכון בו נשאלת שאלה זו. האם ניתן להזכר ביעקב הגדל ומתפתח אצל לבן? האם הדבר קשור לזיקה בין "עומק טוב" ו"עומק רע"? אלו מסגרות תיאולוגיות אפשריות, לא בלבדיות, להסברת התופעה. רבקין מסתפק בפולמסנות תוקפנית בלבד; חוששני שאין זו הדרך הנכונה לטפל בבעיה זו.

עיון מדוקדק
בהשתלשלות הרעיונות
מוביל למסקנה,
שהציונות לא בנתה
עצמה מתוך הפנמת
טיעוני האנטישמיים,
אלא שתי התנועות בנו
את עמדותיהם במקביל
ומתוך יניקה מהלכי רוח
זהים

אולם, ברצוני להוסיף טיעון נוסף, בכיוון שונה. אין אני מוכן לאטום אזני בפני טיעוני האנטישמיים. כמדומני, שאחת ההבחנות הנוקבות ביותר אודות עם ישראל, "אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים. כשהן יורדין יורדין עד עפר, וכשהן עולין, עולין עד לכוכבים" נאמרה על ידי יועציו של המן! (מגילה, דף ט"ז, ע"א) ואין פלא בכך: חוסר ה"נורמאליות" של היהודי, היותו או אתאיסט קיצוני או אדוק בדתו, היתה חלק ממה שהפחיד את האנטישמיות לדורותיה. האנטישמיים עמדו על הפיצול וחוסר האחידות בקרב היהודים - האם הם טעו? ניתן להביא עוד דוגמאות

רבות נוספות. הציונים ניסו, לעתים, להאבק בתכונות אלו, שאכן לא מאפשרות להקים מדינה ולגור ביחד, כמו שחזה באופן נוקב האנטישמי היהודי אוטו ווינגר⁴ האנטישמיים הביטו בלעג על מאמצים אלו; הזמן מלמד אותנו עד כמה הצלחת המאבק באופיו המיוחד של היהודי חלקית, אך ההחלטה אם המאבק הוא נסיון לילד לב בשר במקום לב אבן, או נסיון לברוח מן היהדות, היא ערכית ומשמעותית, ועמה אמור רבין, יחד עם כולנו, להתמודד.

מעבר לדיון העקרוני, מצערת היא העובדה שרבין מתיחס ליושבי הארץ בהכללות ובמה שניתן, לצערי, להתפרש כעוינות. "כלל הישראלים הם בעלי התנהגות ציבורית בלתי הולמת"; "כל הישראלים רעים", עובדה היא כי "הישראלים כקבוצה אינם מותרים רושם טוב" (עמ' 85). אמנם, החינוך הציוני פיתח תכונות אופייניות אצל ישראלים רבים, אך ההכללה הגורפת אינה אלא סטראוטיפיזציה. רבין רומז שהקיום בתנאי לחץ ומלחמת קיום היא הגורם לאופי הישראלי הגרוע, והסרת הלחץ החיצוני שהציונים מעורדים תחזיר את יהודי הארץ למהותם הטובה, שהיא זו הגלותית. זהו בדיוק סוג הטעוץ הציוני שרבין מגדיר כאנטישמי, רק כאן הוא מופנה למצב קיום יהודי אחר - זה שהציונות יצרה.

ב. בין טוטאליטריות וליברליזם

לאחר שפסל רבין את נסיונות ההתחדשות ושנוי הערכין של הציונות בעזרת השוואת בקורתה על המצב הקיים לטענות האנטישמיות, נגש הוא לפסול את תפיסות המדינה והלאומיות של הציונות דרך השוואתן לאלו של המדינות הטוטאליטריות באירופה.

את המהלך הזה מבצע רבין בעזרת הנגדה בין המסורת הליברלית לבין המסורת הטוטאליטרית-אנטישמית באירופה. לטענתו, לפי הראשונה, הרי היהודים הם אזרחי מדינתם ויהודים לפי דתם, הנהנים מזכויות שוות באופן מלא; לפי השנייה היהודים הינם אומה בפני עצמה ואין מקומם באירופה; הרי לפי התוכניות הראשונות של הנאצים, היו צריכים היהודים להיות מוגלים לתורכיה ולמזרח התיכון.

אלא, שחלוקה זו מופרכת, לדעת חוקרים רבים (לרבות חנה ארנדט, שרבין מרבה לצטט). ההפרדה בין ליברליזם ללאומיות היא אנכרוניזם מוחלט; זו לא היתה קיימת בזמן הציונות. פייכטה הגרמני, מאציני האיטלקי, מסריק הצ'כי היו כולם ליברלים דגולים ומנהיגים לאומיים. במרכז אירופה ובמזרחה, שם חיו רוב היהודים, אנושיותו של אדם הוכרה בכפוף להשתייכותו לקבוצה לאומית. זו אולי עובדה מצערת, אך עדיין עובדה. ההשתלבות במדינת אזרחים שרבין, אזרח קנדי, אכן נהנה ממנה היתה אז אוטופיה בלבד, ועל רוב היהודים היה לבחור בין לאומיות יהודית ללאומיות - לא אזרחות - צרפתית, איטלקית, או גרמנית. זהות לאומית אז, היתה בלתי נפרדת מזהות דתית.⁵ אכן, הציונות היום עומדת בפני משבר, בין השאר מפני שהמודל הליברלי-אזרחי רלוונטי עבור יותר ממחצית מיהודי העולם. הלאומיות היום דועכת, כחלק מהעידן הפוסט-מודרני המבקך אידיאולוגיות שונות, ובהן הלאומיות. הציונות לא יכלה להצדיק עוד את עצמה

בעזרת חוסר האפשרות של הקיום בתפוצות. בנקודה זו אני מסכים לחלוטין עם בקורתו על יחסה של ישראל להשתלבות של יהודי התפוצות במדינותיהם.

מן הראוי להעיר גם על ראיית השואה כ"תאונה" במהלך הקידמה הליברלי. עמדה זו ניתן לבקר גם מזוית ראייה שאינה ציונית כלל. חוקרים רבים, החל מיעקב טלמון המנוח, אסכולת פרנקפורט ועד חוקרים בני ימינו כמו זיגמונט באומן,⁶ הראו שניתן למצוא קשרים דוקא בין המסורת הליברלית כפי שהתגבשה היסטורית, לבין תופעת הנאציזם וההשמדה ההמונית. דוגמא אחת היא מושג ה"רצון הכללי" של רוסו, שהתגלגל למושגים טוטאליטריים במחשבה המשפטית הנאצית. תזות משמעותיות מתוך בקורת זו הוטרכו בידי הוגים ציוניים שונים; מבחינה זו ניתן להסתכל על ההגות הציונית כענף ב"בקורת הנאורות". עם זאת, הציונות עצמה אימצה חלק ניכר מאותן הנחות נאורות שהן בעלות פוטנציאל הרסני; על כך יש לבקר אותה ולבררה מחדש.

לפי אותה מתודה בקורתית משווה רבקיין את "כיבוש הקהילות" הציוני להשתלטות הבולשביקית על רוסיה (עמ' 75); השוואה זו אמורה ליצור בקורא מיאוס במהלך הציוני. אלא, שגם כאן ישנה התעלמות מהמחקר העכשווי, דווקא זה הפוסט-מודרני, המצביע על אופן דומה של גיוס המונים גם בלאומיות "ליברלית". כל חינוך של המדינה הוא "חינוך מחדש"; כל מערכת חינוך מודרנית, כופה את ערכיה על המתחנכים בה.⁷ הצורה שבה ניסתה הציונות להשליט את תפיסתה על התפוצות ניתנת להשוואה גם ליצוא הדמוקרטיה של אמריקה ולא רק ליצוא המהפכה הסוציאליסטית של רוסיה הסובייטית; גם את טקסי הזכרון הממלכתיים באמריקה או צרפת ניתן לתאר באופן מנוכר ומזוויע כמו התאור "הסובייטי" של טקס יום השואה בארץ (עמ' 79).

בבקורתו על האידיאולוגיה הנוקשה של הציונות שהתעלמה מהאיבה הערבית ולא ניסתה להפיסה, משייך רבקיין את הציונות לכך ש"במהלך המאה העשרים נוצרו או עוצבו מספר מדינות באופן כוחני", אך "הדוגמא הטובה ביותר" היא דווקא "ברית המועצות" (עמ' 78); כאילו צרפת לא הקימה עליה את כל מדינות אירופה משהפכה לרפובליקה, כאילו שאיטליה של גריבלדי לא התגייסה בכדי לחלץ את

במרכז אירופה
ובמזרח, שם חיו רוב
היהודים, אנושיותו של
אדם הוכרה בכפוף
להשתייכותו לקבוצה
לאומית. זו אולי עובדה
מצערת, אך עדיין
עובדה

מרכיביה השונים מאחיזת המעצמות הארופאיות השונות. נשמח לדעת אילו מדינות חדשות קמו שלא "באופן כוחני", ולא נאלצו להלחם תקופה ארוכה על קיומם. מאבקים אלו יכלו להזין אידיאולוגיה כוחנית וא-מוסרית, כמו בגרמניה שלאחר ביסמרק, אך גם אידיאולוגיה מוסרית ורומנטית כמו באיטליה ופולין.

אכן, עקרונות הלאומיות והמדינה המודרנית וישומם ההיסטורי, מתנגשים תכופות עם אינדיבידואליזם שבהחלט מאפיין תודעה יהודית. זו בעיה נוקבת, שגם היא דורשת

מאיתנו ליבון תורני נוקב. כבר הראי"ה קוק ב"אורות" דרש לשלב עם האורתודוכסיה לא רק את האומיות אלא גם את הליברליזם. לצערנו, הציבור הדתי הצליח עד כה רק בשלוב שני הכוחות הראשונים.

ג. הציונות - כלי שליטה או אידיאולוגיה?

רבקין בוחר להתעלם מכל תוכן שהתפתח במסגרת הציונית: הציונות אמצה מודל לאומיות מסוים, וניסתה להשליט אותו על ציבור יהודי רחב ככל האפשר. את יחסה המורכב של הציונות לתורה ומצוות פוטר רבקין בהצהרה: "הדגם הציוני של אומה חדשה לא כלל את הציות המסורתי לחוקי התורה, אולם בה בעת השתמש בסמלים מסורתיים בכדי שהמסר המודרני יהיה ערב לחיכו של ציבור יהודי רחב ככל האפשר" (עמ' 73). ומה בדבר המחלוקת בין אחד העם לברדיצ'בסקי? מה בדבר משנת א. ד. גורדון? הקרע מהמסורת היה כואב, ולא פשוט. השמוש בסמלים מסורתיים נעשה פעמים רבות מתוך רצון לתעל את הכוח שעדיין יוחס להם לבנין האדם האוטונומי, ולא רק מתוך שקול קר ותועלתני.

אמנם, תאורו של רבקין את יחס הציונות ביחס להתבוללות (עמ' 72-73), עולה בקנה אחד עם התבטאויות מסוימות של הרצל בנושא, אך מתעלם מאותה הרגשה של זהות יהודית שהלכה והתעוררה, אפילו אצל הרצל עצמו.⁸ ראיית הציונות כ"עגלה ריקה" אשר אין בה אלא שנאה כלפי הערבים היא התנשאות מקוממת לא פחות מההתנשאות הקולוניאלית שאכן היתה נחלתם של רוב ציוני אירופה. הטיעון שאי הרצון להתבולל במרחב הערבי "נובע במקורו" מאותה התנשאות קולוניאלית מתעלם מטיעון שרבקין עצמו מזכיר בפסקה הבאה: התודעה הלאומית שהציונות ניסתה להנחיל.

רבקין מרחיק לכת וטוען אף שה"עם היהודי" הוא מושג שהוא "תוצר אידיאולוגי של החשיבה במאה התשע עשרה אשר חתרה להשגת מטרות פוליטיות ברורות... לקדם לאומיות יהודית" (עמ' 75). הוא טוען שתפיסת אחדות העם היא כלי של הציונים לרתום את יהודי הגולה לשרותם; הוא שוב מתעלם מהאפשרות שהדבר נובע גם מאותה תודעה לאומית, שעבור אותם אנשים היתה כנה. הניתוח המרכסיסטי שזו תודעה כוזבת שבבסיסה רצון לשליטה, לוקה באותו פטרנליזם מודרני שבה לקתה הציונות.

מחקר הלאומיות העכשווי רואה בכל קבוצה אנושית הגדולה מחמולה "קהילה מדומיינת", ומתארת את ההבניה התרבותית הנדרשת בכדי לקיים את תחושת האחד המכוננת את הקהילה הזו.⁹ איתור תהליך היצירה המלאכותית של הלאום היהודי אינו יכול להוליך למסקנה שזהויות קולקטיביות אחרות הן טבעיות, ולכן חפות מאידיאולוגיה ומיחסי כוח ושליטה של מעצביהן. כמו כן הטיעון ש"הואיל והציונות ביטלה את מעמד היהדות כמכנה המשותף של העולים הרי שהפחד מפני ערבים הפך להיות הדבק המאחד" (עמ' 79), מלבד שהוא מתעלם מהערכים שהרכיבו את הזהות החדשה שניסתה הציונות ליצור, מתעלם מהערך הרב שיש לקיומו של "אחר" משותף עבור כל תהליך הבניה של זהות קולקטיבית.¹⁰ אמנם, רבקיין רואה בחזונו קהילות יהודיות השומרות על זהותן רק מכוח הדבקות בדבר ה', אך כל מי שנדרש ליטול אחריות על גורל העם היהודי, צריך להיות מוכן להשתמש באמצעים מכובדים פחות לשימורו, בגדר "אל תבוז כי זקנה אמך". הדבר נכון הן כלפי הקהילות בתפוצות והן כלפי הישוב בארץ.

עקרונות הלאומיות
והמדינה המודרנית
וישומם ההיסטורי,
מתנגשים תכופות עם
אינדיבידואליזם
שבהחלט מאפיין
תודעה יהודית. זו בעיה
נוקבת, שגם היא
דורשת מאיתנו ליבון
תורני נוקב

בקורת הציונות צריכה להעשות מתוך נסיון לעמוד על מחשבתה, זו השאלה וזו המקורית. רבים כבר עמדו על דלותה של המחשבה הלאומית. הפ"מ, השואף להמיר את הלאומיות בצורות חיים אחרות, נדרש להציע מחשבה עמוקה ומשמעותית. כמדומני, שבכך הוא יבחן.

ד. על שלילת האחר והסכנה שבאידיאולוגיה המאחדת

בענין "שלילת האחר" ו"האידיאולוגיה המאחדת" מציג פרופ' רבקיין בקורת משמעותית, לעתים גלויה, לעתים מובלעת. ה"היסטוריונים החדשים" מערערים על תמונת העולם של הגולה שהוצגה בידי ההיסטוריוגרפיה הציונית. הפזורה היהודית, כך טענו, לא היתה "ציונית" בפוטנציה, מאוחדת בקשרים פוליטיים, חברתיים ודתיים, המורכבת מאיים אוטונומיים המתפתחים לפי דינמיקה פנימית המנותקת מסיבתם. המחקר העכשווי נוטה להדגיש דווקא את ריבוי הפנים של החיים היהודים בפזורה, הגדרת היהודים את עצמם כבני קהילתם ולא כשייכים לקולקטיב לאומי. מחקר זה מרבה להדגיש את הזיקה בין הקהילה היהודית למרחב בו ישבה. התמונה המוצגת תואמת את המבנה החברתי שהפ"מ דוגל בו, ומהווה קריאת תגר על אידיאל החברה הציונית: חברה המורכבת מקהילות, המעודדת ריבוי, שוני וגיוון ואינה

אל מול ההתפוררות
החברתית שלה
סממנים רבים, יש צורך
להציב חזון שימצא איזון
בין הפרט, הקהילה
והמדינה

מנסה להתיך את כל מרכיביה לאחד ב"כור היתוך".¹¹ גם רבין מציג את התפוצה כך, כמבנה חליפי עבור העם היהודי במקום זה המוצע על ידי מדינת ישראל (עמ' 71-72).

עם זאת, רבין מנסה לשייך את כל הרוע שיוצרת כל הגירה לחלק ניכר מן המהגרים, למגמה זדונית אנטי-ציונית (עמ' 84). בכל כלכלה, בודאי בזו האמריקאית, המהגרים נאלצים להסתפק בשכר נמוך מזה של עמיתיהם הוותיקים, ומהווה טרף קל למעסיקים תאווי בצע. נשים יהודיות רבות ממזרח אירופה שהגרו לוינה בסוף המאה התשע עשרה, התדרדרו אף הן לזנות.¹² ההגירה ממוטטת במקרים רבים את מבנה המשפחה, בהעניקה הזדמנות נוחה יותר להצלחה עבור בני המשפחה הצעירים, שקל להם להסתגל לשפה והמנהגים החדשים. האשמת הציונות בכל הרעות החולות של המהגרים אין לה על מה שתסמוך.

עם זאת, מאחר שכשלון כור ההיתוך הציוני הוא כבר עובדה קיימת, במיוחד לאור תוצאות הבחירות האחרונות לכנסת שהבליטו את כוחן של מפלגות סקטוריאליות, מן הראוי למצוא אתוס חברתי חדש לחברה הישראלית. אל מול ההתפוררות החברתית שלה סממנים רבים, יש צורך להציב חזון שימצא איזון בין הפרט, הקהילה והמדינה. בסופו של דבר, גם התפרקות החברה לקהילות המנוכרות זו מזו, עלולה להוביל למשבר פוליטי, חברתי ואולי גם כלכלי חריף. על כן, אין די בבקורת התפיסה הציונית המאחדת; יש למצוא את האפשרות ליצור מבנה חברתי מהודק פחות, המניח מקום לאחרות אך גם לאחריות.

ה. "שלילת הגלות"

תפיסת "שלילת הגלות", היא אכן עמוד תווך מרכזי באידיאולוגיה הציונית. הקיום היהודי בגלות מוצג כ"לא נורמאלי", "נוירוטי", ואין לו תכלית מלבד תמיכה בישוב היהודי. ההיסטוריה היהודית מקבלת את משמעותה מתוך שיש בה השתקקות קונקרטיה להגיע לארץ, ולא מתוך יצירה וחיים של משמעות בגלות. השואה, כפי שמתאר רבין נכונה, משמשת את ההוכחה הטלאולוגית הסופית והמוחלטת לכשלון דרכה של הגלות, ללא צורך בהתמודדות עם משמעותה הקיומית והדתית.

מאחורי יהודי החי בתפוצות גם היום, יכולה לעמוד לא רק "נהנתנות" ו"התבוללות", אלא האידיאולוגיה החסידית של העלאת הניצוצות, שבטוי עכשווי שלה הוא תנועת חב"ד, שהעתיקה את מרכזה דווקא לניו-יורק. ניתן להדגיש את חוסר הנורמאליות של היהדות, את הבדידות הקיומית של היהודי, והדברים משמשים בסיס למחשבה פוסט-ציונית עכשווית בארץ.¹³

בראשית ימי המדינה, ניתן היה עוד להבין גישה ההולכת בדרכו של ריש לקיש, הטוען שה' שונא את בני בבל על שלא עלו לארץ ('ומא, דף ט', ע"ב). כיום, ניתן אמנם למתוח בקורת נוקבת על יהודי שלא נענה לאתגר לנסות לחיות את כל היבטי החיים על פי יהדותו, תוך ידיעה שבישראל אנו עדיין רחוקים מממוש חזון זה; עם זאת, רצוי להפסיק

יחס מתנשא ושתלטני. פעיל בארגון עליה וולונטרי סיפר לי על הזעם השורר בקהילת יהודי אוסטרליה עקב היחס המזלזל לו זכו, להרגשתם, בעקבות ארועי המכביה, בהם נפגעו חברים במשלחת האוסטרלית. ישראל צריכה לעמול להפוך את עצמה למקום מושך עבור משפחות יהודיות, נועם הליכות, ענווה ומסירות הנפש ביחס ליהודי התפוצות בוודאי יסייעו להעלות את קרן המדינה בעיני יהודי התפוצות.

לעניות דעתי, מחשבה ליברלית אכן היתה צריכה להוביל את מנהיגי העם היהודי לאחר השואה, לא לארץ ישראל, אלא למדינות הבנויות על הגירה, על בסיס אזרחי ולא לאומי, כמו אמריקה ואוסטרליה. הקמת מדינת לאום בתחומי ארץ ישראל לא עולה בקנה אחד עם עקרונות השוויון בין אזרחים בני לאומים שונים. אך, דא עקא, שדווקא עקרונות אלו עשויים להיות ערובה לקיום הבטוח של יהודי התפוצות. אכן, עמדה של אחריות כלפי העם היהודי כפי שהוא במציאות, מחייבת למאמץ להקהות את הסתירה הזו, תוך ראייה בקורתית הן של הליברליזם והן של הלאומיות, מתוך ראיית חזון הגאולה היהודי והנסיון לממשו כשאיפה שאין להדחיקה בשם הליברליזם.

1. סיום וסיכום: מדינה יהודית?

פרופ' רבקיין מעז להטיל ספק בעצם הרעיון של מדינה יהודית; ספק אם מי מהקוראים נזקקו לשאלה זו - בדיון הציבורי בארץ, זו היא האקסיומה של הדיון הפוליטי והמוסרי - גם מי שתובע לחזור לגבולות 1967 עושה זאת, במידה רבה בכדי להותיר את המדינה היהודית בגבולות חדשים-ישנים שבתוכם לא יעמוד בספק הרוב היהודי, ומצבם של הפלסטינים אזרחי ישראל יהיה כשל מעוט נורמלי.

החזון הדתי חייב לכלול בקרבו גם את ההגשמה הלאומית וגם את ערך האדם באשר הוא אדם. גם אם יתעכב חזון זה להתממש, הוא עשוי להשפיע גם על המציאות שבה אנו חיים

במקרה זה, הקושיות של רבקיין נכונות ומשמעותיות הרבה יותר מאשר ההצעה שלו לפתרון. מדינת ישראל נוצרה, וזו עובדה, מתוך התעלמות מהלאומיות הערבית. היא בחרה ובחרת להגשים את שאיפתה - מדינה יהודית, מתוך מודעות שמדובר בדחיקת רגליהם של תושבי הארץ הערבים. אמנם כך קמו מדינות רבות, כולל ארצות הברית, אלא שהמדינה היהודית אחרה לקום, והיא נתקלת בתמיכה בין לאומית מעטה לעמדתה. מעמדה הבין לאומי העגום, גם תוך עימות עם טרור

רצחני, הוא תוצאה של "מוסר כפול" המחמיר עם המדינה היהודית, אך גם ישום של אמות מידה מוסריות הנובעות מתפיסות שהתגבשו בעקבות מלחמת העולם השנייה. יש להניח שאף אם תקום מדינה פלסטינית, יזדהה העולם עם מאבק ערבי לשוויון זכויות מלא בתוך המדינה היהודית. אבל, הקמת מדינה יהודית היא דרישה העולה מתפיסה לאומית (לא אזרחית) ותפיסה דתית כאחד. כמדומני שלרוב הציבור היהודי בארץ יהיה קשה להזדהות עם מדינת אזרחים שבה היהדות הוא ענין לפרט בלבד. הצעתם של ארנדט וחברי "ברית שלום" למדינה דו לאומית ראתה את הקולקטיב הערבי כבעל מעמד שווה לזה

היהודי בגוף המדיני שיקום; הנחה זו מחייבת את רשות הפלשתינים לעליה ההמונית, וזו מעולם לא ניתנה; דוברי הפלשתינים, גם התומכים בהסכם אוסלו, התנגדו חריפות לעליה מחבר העמים. אימוץ מוחלט של העקרונות הליברלים היה מחייב ויותר על חלקים מרכזיים בחזון הציוני - לא רק הטריטוריאלי אלא גם על רעיון המקלט הבטוח לכל.

יש משמעות רבה לציבור המנהל את חייו לאור תורת ישראל - זה חזון הנביאים. אינני בא לשלול את הדוגלים בהמעטת ערך העצמאות המדינית של עם ישראל (כמו רש"ר הירש), אך וודאי שהחולקים על גישה זו אינם רק "קנאים" או "פילוסופים גרמניים" (עמ' 81). אמנם, התביעה לעצמאות היום היא "מודרנית", כשם שהעמדה האנטי-ציונית היא "מודרנית". עם זאת, השאלה האם מדינת ישראל כפי שהיא, מצדיקה את עצמה היא לא רק לגיטימית, אלא חיונית. המחיר הכבד, היומיומי לקיים את המדינה, חייב שיוכיל לבקורת מוסרית מתמדת של פעולותיה ונסיון ביתר כוח לשפר את איכותה. אכן, חבל כי הציונות הדתית, ובפרט מנהיגותה הפוליטית ממעטת לעסוק במלאכה חשובה זו.

אולם, ראיית חללי צה"ל והטרור כחלק מ"פולחן הקרבה למדינה" (עמ' 80), ותאור היסטורי מסולף של תהליך ישוב העולים בארץ (עמ' 81), לא יכולים להוות בסיס לשאלות אלו, אלא דווקא עיון מדוקדק וקפדני; סוף-סוף גם מדינת ישראל היא קהילה יהודית, ולפחות משום כך היא ראויה לאמפטיה.

כותב שורות אלה נוטה להאמין, שברור דרכה ומשמעותה של המדינה עשוי להוביל גם להיווצרות של אפשרויות חדשות, הנסותרות עדיין מאיתנו, לפתרון הסכסוך הישראלי-ערבי. החזון הדתי חייב לכלול בקרבו גם את ההגשמה הלאומית וגם את ערך האדם באשר הוא אדם. גם אם יתעכב חזון זה להתממש, הוא עשוי להשפיע גם על המציאות שבה אנו חיים.

הערות

- 1 Joachim Doron, "Classic Zionism and Modern Antisemitism: Parallels and Influences (1883-1914)", *Studies in Zionism*, 8, (1983), pp. 169-204.
- 2 Biagioly, Mario, "Science, Modernity and the Final Solution" ,in: S. Friedlander (Edi.), *Probing the Limits of Representation*, Harvard University Press, 1992, pp 185 - 205.
- 3 דיון אחד לדוגמא מצוי בעבודת הגמר שלי: זהר מלרביץ, מאבק לאומי וזהות שכנגד: צמיחתה של הלאומיות היהודית באימפריה האוסטרו-הונגרית של סוף המאה התשע עשרה, עבודת גמר לתואר שני, אוניברסיטת ת"א, 1997.
- 4 Otto Weininger, *Sex and Character*, translated from the sixth Edi., Heinemann, London & Puntam, New York, 1975.

- 5 דן דינר, "קונטינגנטיות מצטברת: על היסטוריה וצידוק עצמי בשיח הישראלי", (בתרגומה של א' בויאר), אלפיים - כתב עת רב תחומי לעיון הגות וספרות, 1996. דינר עצמו סבור שעובדת התעצבות הציונות בהקשר זה עומדת בעוכריה.
- 6 יעקב טלמון, ראשיתה של הדמוקרטיה הטוטאליטרית, תל-אביב, 1955; Max Horkheimer and Theodor W. Adorno, **Dialectic of Enlightenment**, translated by J. Cumming, Continuum, New York 1972; Hanna Arendt, *The origins of totalitarianism*, second edi., Meridian books, New York, 1958; Zygmunt Bauman, *Modernity and the Holocaust*, Polity Press, Cambridge, UK, 1991.
- 7 דיון בקורת על על מערכת החינוך כמערכת כופה ניתן למצוא אצל: גדי טאוב, **המרד השפוף**, תל-אביב 1996.
- 8 על כך בעבודתי, (לעיל, הערה 3), פרק ד'.
- 9 Benedict Anderson, *Imagined Communities, Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Revised Edition, Verso, London - New York, 1991.
- 10 Dov Ronen, *The Quest for Self-determination*, Yale UP, New Haven and London, 1979.
- 11 תאור התפיסה הציונית ובקורתה ניתן למצוא אצל: אמנון רז-קרקוצקין, "גלות בתוך ריבונות: לבקורת 'שלילת הגלות' בתרבות הישראלית", תאוריה ובקורת, 4 (1993), עמ' 40-42; שולמית וולקוב, "היהודים בחיי העמים: סיפור לאומי או פרק בהיסטוריה משולבת", ציון, שנה ס"א, א', תשנ"ו, עמ' 91-112. על הבקורת של הפ"מ בדבר היחס המודרני לאחר: לורנס ג', סילברשטיין, "בין פוסט-ציונות לפוסט-מודרניזם", תאוריה ובקורת, 8 (1996), עמ' 110-117.
- 12 Wistrich, Robert S., *The Jews of Vienna in the age of Franz Joseph*, Littman library, Oxford UP, 1990, chap. 2.
- 13 דוגמא לכך, עם דיון משמעותי במושג שלילת הגלות: רז-קרקוצקין, שם, עמ' 23-45, וכן בחלק השני של המאמר, תאוריה ובקורת, 5 (1994), עמ' 118-122.